

Българите в Северното Причерноморие

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМСЕДМИ

ОЩЕ ВЕДНЪЖ ЗА ПРОЦЕСИЙНИЯ КРЪСТ ОТ СРЕДНОВЕКОВНИЯ ВЕТРЕН НА ДУНАВ

Константин Тотев

В експозицията на историческия музей в гр. Силистра е изложен един изцяло запазен процесиеен кръст с надпис Св. Георги (Ο ΑΓΝΟΣ ΓΕΩΡΓΗΝΟΣ) (инв. № III 1188), който е публикуван в две изследвания на Г. Атанасов¹. Според него кръстът е открит при неизвестни обстоятелства в крепостта до с. Ветрен, идентифицирана и чрез археологически материали от същия автор със средновековния Ветрен на Дунав². За произхода на кръста Г. Атанасов добросъвестно отбелязва, че “местонамирането му не насочва нито към относителна датировка, нито към функционалното предназначение”³ (обр. 1). Освен това обаче, в описанието и интерпретацията на находката са допуснати някои неточности и грешки. Става въпрос за определяне на надписа като вторичен и тълкуванието на патронажа, свързан с името на светеца и особено факта, че не се уточнява изработката и произхода на кръста. Именно в тази посока се налагат известни корекции и допълнения по отношение опита за класификация на този род творби, предложена от Г. Атанасов и конкретно за употребата и технологията на изработка и украса на кръста от Ветрен, неговия произход и датировка, както и опита в друга посока да се обясни местонамирането му, т. е. се оказва необходимо тази интересна находка да бъде отново преразгледана.

Формата на разглеждания кръст несъмнено насочва към неговия процесиеен характер. Той е отлят от бронз с размери: 25 см височина, 19,2 см широчина и 0,5 см дебелина. Дължината на шипа за прикрепване под долното рамо е дълъг 7,7 см. Раменете на кръста са оформени в краищата си с по два кръгли медальона. На долния край на хоризонталното рамо липсват пробити отвори или халки за провесване на малки кръстчета, или други подобни пандантиви.

Върху едната страна на кръста е гравирани орнаментална украса. Нейното изпълнение се отличава с тънък професионален усет, при което чрез средствата на връзаната линия и гъсто нанесен точковиден пунктир ефектно се открояват нанесените декоративни орнаменти. Това са три очертани и вписани в окръжност кръстове, запълнени със споменатия точковиден пунктир, които са разположени в двата края на вертикалното рамо и в средекръстието. Други четири кръга с вписани шестлистни розети са разположени в двата края на хоризонталното рамо и симетрично върху горната и долната част на вертикалното рамо. Очертанието на кръга и розетата и тук са запълнени с точковиден

пунктир. Различният диаметър на кръговете, в които са вписани кръстовете и розетите върху лицевата страна на кръста, са изключително сполучливо композирани върху полето на раменете (обр. 1).

След изпъкването на гравирания украса лицевата страна на кръста от Ветрен е била покрита с тънко сребърно фолио⁴. Едва тогава в участъка на средекръстието, точно между двете крайни розети, украсяващи хоризонталното рамо значително по-дълбоко е гравирани старателно гръцкия надпис: Ο ΑΓΝΟΣ ΓΕΩΡΓΝΟΣ. В този смисъл нанасянето на сребърното покритие и впоследствие допълнителното гравирание на надписа се явява доказателство за практиката такива кръстовете да се отливат, украсяват и надписват от едни и същи майстори, в една и съща работилница. Ето защо при поръчката, или поупката им, според желанието и целта на клиента допълнително са гравирани различни надписи. Едва когато кръстовете сменят мястото, където се съхраняват (от един храм в друг), целта която изпълняват, или попадат на друго място, като трофеи, те се надписват от новите си собственици, ако е необходимо, за да се използват със същата цел. Такъв е случая с кръста на севаст Берислав от Трапезица, който първоначално е бил посветен на една от цариградските църкви "Св. Константин и Елена".

Сравнителната характеристика на гравировката на надписа Ο ΑΓΝΟΣ ΓΕΩΡΓΝΟΣ има връзка с изписването на имената на светците върху процесияен кръст от колекция Канелопулос (X в.): Ο ΑΓΝΟΣ ΠΕΤΡΟΣ и ΝΟΛΗΟΥ, фрагмент от Метрополитен музей (XI в.): Α ΙΩΑΝΝΙΣ Ο ΘΕ[ΟΛΟΓΟΣ], кръста от колекция Ропър (X – XII в.) с надпис: ΗΞ-ΧΣ ΝΗΚΑ и Α ΒΑΣΙΛΕΟΣ, както и процесияния кръст от средновековния некропол при с. Караново (X – XI в.): Ο ΑΓΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ и кръста от Трапезица с надпис: Ο ΑΓΝΟΣ ΗΘΑΝΗΣ Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ (X – XI в.)⁵ Най-близък до надписите от разглеждания кръст все пак остава кръста на вершиите от с. Хотница, Великотърновско с надпис: Ο ΑΓΝΟΣ ΘΕΩΔΩΡΟΣ (XI – XII в.)⁶ Опитът за анализ на палеографията на надписа на кръста от Ветрен, извършен от Г. Атанасов, е несполучлив⁷. Същият автор относно лигатурите ΩΡ и ΟΣ неточно констатира, че те се срещат върху византийските паметници от XI – XIII в. Напротив, те се откриват и в по-късни паметници (XIV – XV в.), тъй както се използва и разделното изписване на буквите, или вариацията на Ο и Ω в името на светеца през същия период XI – XV в.⁸ Така че надали лигатурните съкращения ΩΡ и ΟΣ се явяват надежден аргумент за датировката на надписа върху кръста в X – XI в. Технологичната последователност при отливане, украсяване и надписване на кръста от Ветрен, както при посочените по-горе аналогии, показва, че той е бил изработен в специализирана работилница за бронзови изделия, най-вероятно във византийската столица.

Твърде произволно е твърдението на Г. Атанасов, че името на Св. Георги се среща често върху процесияни кръстовете с молба за застъпничество през V – VI в.⁹ В такъв аспект е развито и допускането, че вторичното гравирание на името на светеца върху кръста от Ветрен е било свързано с военната опасност от страна на печенезите, което още по-трудно може да се приеме сериозно¹⁰. Преди всичко е наложително да се уточни, че кръстът от Ветрен е процесуален, но е тип на вершиите на хоругва. Неговата украса държи връзка с немалък брой подобни византийски кръстовете, повечето от които имат константинополски произход и могат да се отнесат в границите на X – XII в. Конкретно изводите за датировката на надписа позволяват кръстът да бъде поставен в

хронологическите рамки на XI – XII в. Самото изписване на името Св. Георги, когато обаче не е съпроводено с молитвен текст, може да се търси само в посоки, свързани с патрона на храма, за където е бил предназначен, или с името на поръчителя на кръста, но в никакъв случай при подобни примери не трябва да се акцентува върху застъпничеството на светеца-воин, като покровител при различни военни кампании, както предлага Г. Атанасов¹¹.

В разглеждания случай очевидно става въпрос за екземпляр от процесияните бронзови византийски кръстовете, чиито столичен, или провинциален произход по-трудно може да се установи. Не е изключено според нас кръста да е изработен в някоя специализирана работилница във византийската столица през XI – XII в. Процесияният кръст, предназначен за на вершиите на хоругва е възможно да е бил закупен за някоя църква, посветена на Св. Георги в Дръстър, или в крепостта до с. Ветрен. По-малка е вероятността името на светеца да е било подбрано от личния дарител на кръста, който навярно е носил същото име.

Бележки:

¹ Атанасов, Г. Средновековни църковни кръстовете от Южна Добруджа. – Известия на исторически музей - Варна, 27 (42), 1991, обр. 1, 78 – 83 и 89. Тук е отбелязано, че кръстът е излят от бронз: Атанасов, Г., Йорданов, И. Средновековният Ветрен на Дунав. Шумен, 1994, с. 29 и 78, кат. № 78. Тук е отбелязано, че кръстът е изработен от желязо.

² Атанасов, Г., Йорданов, И. Цит. съч., 6 – 32.

³ Атанасов, Г. Цит. съч., с. 79.

⁴ Атанасов, Г., Йорданов, И. Цит. съч., с. 29. Г. Атанасов смята, че след отливането кръста първо е посребрен, а след това е нанесена гравиранията украса. Тук кръста е датиран във втората половина на X в., а надписа допълнително е нанесен през XI в.

⁵ Splendeur de Byzance. Bruxelles, 1982, p. 174, Br. 17; Sandin, K. Middle Byzantine Bronze Crosses of Intermediate Size. 1992, № 57; Byzantium. Treasure of Byzantine Art and Culture from British Coll. London, 1994, p. 148, № 161; Кънчев, М., Борисов, Б. Средновековен некропол при с. Караново, Сливенски окръг. – ИМЮИБ, IV, 1981, с. 50, фиг. 4; Тотев, К. Процесияен кръст от Трапезица. - Археология, 1998, 1 – 2, 68 – 72, обр. 1.

⁶ Тотев, К. Процесияни кръстовете от Търново. - Известия на историческия музей В. Търново. Т. XIII, 1998, 271 – 273, обр. 7.

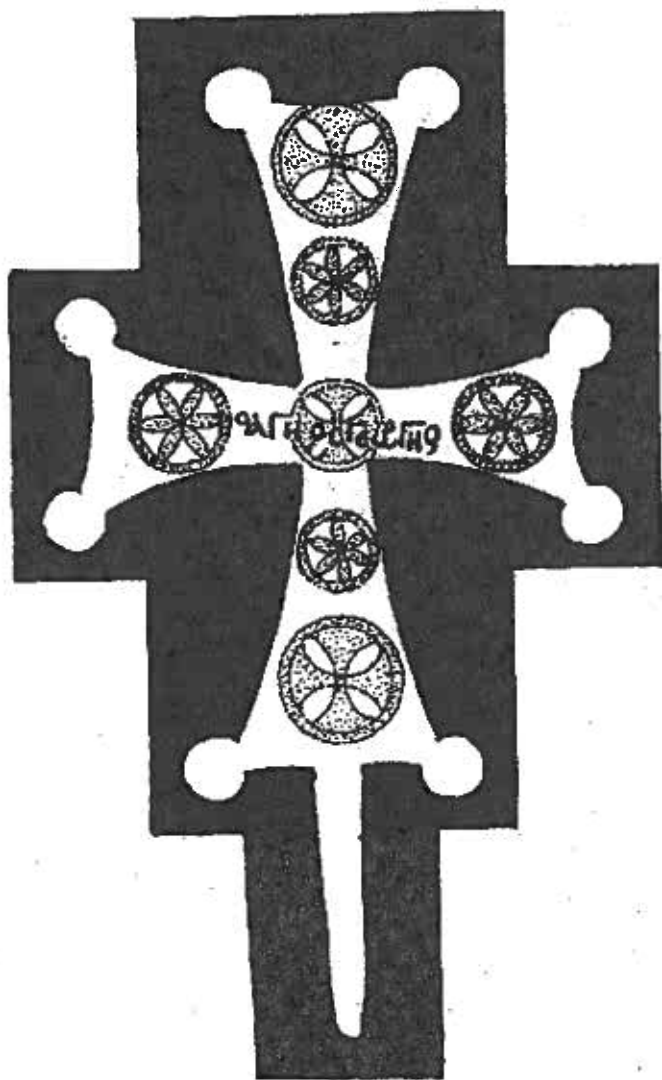
⁷ Атанасов, Г. Цит. съч., с. 82.

⁸ Тотев, К. Процесияен кръст от Трапезица ..., бел. 15.

⁹ Атанасов, Г. Цит. съч., с. 82.

¹⁰ Пак там, 82 – 83.

¹¹ Пак там, 82-83.

Обр. 1. Графична рисунка на процесийния кръст от Ветрен (XI – XII в.)